

**DWA NIEZNANE DOKUMENTY
DOTYCZĄCE ARCYBRACTWA RÓŻAŃCA ŚWIĘTEGO
PRZY KOŚCIELE FRANCISZKANÓW-REFORMATÓW
WE WŁOCŁAWKU**

Wydał, wstępem i przypisami opatrzył
ANZELM JANUSZ SZTEINKE OFM

Wstęp

Zakon Braci Mniejszych Ścisłej Obserwacji Reformatów tak surowo interpretował zakaz używania pieniędzy zawarty w regule dla I Zakonu (męskiego), napisanej przez św. Franciszka z Asyżu, że wykluczał w swej praktyce wszelkie agendy, które były związane z posługiwaniem się nimi. Tym m. in. należy także tłumaczyć zakaz zakładania przy kościołach reformatów jakichkolwiek bractw. Znalazł się on już w najstarszym kodeksie ich ustawodawstwa partykularnego z 1623 r. i został utrzymany w Statutach Prowincji Wielkopolskiej z 1757 r. Jakkolwiek formalnie nigdy nie został uchylony, to w XIX stuleciu zaczęły powstawać przy świątyniach reformackich stowarzyszenia ludzi świeckich (dotąd istniał tylko III Zakon św. Franciszka). Podobnie było również w Prowincji Pruskiej pw. Wniebowzięcia NMP, która powstała w 1750 r. z wydzielenia 12 klasztorów (m. in. we Włocławku) z Prowincji Wielkopolskiej¹.

Dzięki tej złagodzonej interpretacji ślubu ubóstwa powstało w 1861 r. Arcybractwo Różańca św. przy ich kościele we Włocławku². Po 1864 r. było ono jedynym stowarzyszeniem katolików świeckich tolerowanym przez władze rządowe. Przetrwało, przynajmniej w niektórych swych praktykach, aż do końca lat siedemdziesiątych XX w.³ Mało dotąd o nim wiedzieliśmy⁴, a perspektywa na wypełnienie tej luki wydawała się niewielka z powodu zaginięcia podczas II wojny światowej pełnej dokumentacji związanej z jego działalnością⁵. Tymczasem zupełnie niespodziewanie udało się w ciągu ostatnich lat natrafić na dwa bardzo wartościowe dokumenty, a mianowicie: *Ustawę dla Bractwa Różańca Świętego przy kościele XX. Reformatów w Włocławku*, drukowanej tamże w drukarni Teodora Buchholtza [1861]⁶, oraz *Objaśnienia dotyczące się odmawiania Różańca Świętego oparte na dekretach Świętej Kongregacji Odpustów* [druk ok. 1879]⁷. Obydwa te druki okazały się egzemplarzami unikatowymi, nie notowanymi w jakichkolwiek bibliografiach⁸.

Zatem postulat ich ponownego wydania w tym miejscu nie wymaga uzasadnienia. O ile pierwszy z dokumentów posiada charakter kodeksu normującego życie członków arcybractwa, określa ich przywileje i obowiązki, to drugi jest instrukcją praktyczną, jak należy odmawiać różaniec. *Ustawa* była drukiem własnym interesującego nas arcybractwa, a *Objaśnienia* wydrukowano na użytek także innych tego rodzaju wspólnot. Obydwa druki, niezależnie od osób, do których należały, podają pełne składy zarządu arcybractwa. Na ile pozwalały źródła, podajemy o nich krótkie noty biograficzne. W ten sposób staną się przyczynkiem do przyszłego opracowania dziejów bractwa.

I tak na odwrocie karty tytułowej *Ustawy* umieszczono wpis: „W dowód przyjęcia do Arcybractwa Różańca Świętego dnia 4 kwietnia 1864 roku J. Panny Agnieszki Kwiatkowskiej⁹ niniejszą Ustawę udzielamy i podpisami własnoręcznymi stwierdzamy

Promotor X. Eugeni Kempisty, Reformat¹⁰
Przeor Bractwa Franciszek Zydlewski¹¹.”

Objaśnienia natomiast są zarazem dowodem przyjęcia do arcybractwa Feliksy Golińskiej w dniu 4 VII 1886 r. Dwa odnalezione przy tejże okazji dowody wpłaty na światło „suchodzielne” z lat 1928 i 1929 są ostatnimi znanymi przekazami o jej życiu¹².

W niniejszej edycji zmodernizowano pisownię stosownie do norm obecnie obowiązujących. Występujące w pierwodrukach różne formy skrótu, np. S., s., ś., ś-go podajemy w jednakowym zapisie: św. Tylko nazwy własne zaczynamy dużą literą. Kursywę pozostawiono tylko w przypadku cytowania tekstów obcych.

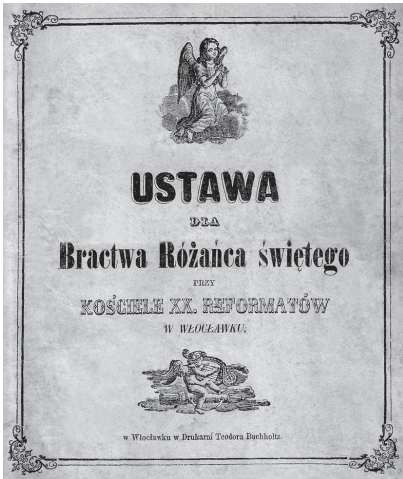
1.

Ustawa dla Bractwa Różańca Świętego przy kościele XX. Reformatów we Włocławku

Wiadomość ogólna o obowiązkach i korzyściach z Bractwa Różańcowego „Którzy mnie objaśniają, żywot wieczny otrzymają”. Eccl. 24.

Uwaga I. Wszelkie bractwa, nie są z przykazania, lecz z rady; mówi uczoney Nawarus lib. De Rosar., żadne więc nabożeństwa i posty brackie jako powinności dobrowolne, nikogo nie obligują, pod żadnym grzechem. Nie ma ten wyobrażenia dokładnego o bractwach, kto je być sędzi ciężarem sumienia i kto od nich, z tego powodu stroni, czyni na złość zdrowemu rozsądkowi. Żaden więc prawdziwie oświecony nie gardzi bractwy, chyba którego lenistwo, albo duch nierozumu opanował, bo chociażby kto do żadnego nie należał bractwa, nie przeto wolnym będzie od chwaleń Boga i starania około zbawienia.

II. Pełniący ustawy różańcowe, zyskuje okoliczności przyjazne, w modłach, Sakramentach, odpustach do wykonania tego, czego po nim wyciąga prawo miłości Boga i bliźnich. Nie pełniący, nie traci przynajmniej, tych owoców zasług i modłów, które nań się zlewają, przez tysiące serc i ust, po całym okręgu świata

wznoszących się w niebo, za los żywych i umarłych współbraci; bo podający imię swoje do tak zasłużonego, od lat 600 w Kościele Bożym towarzystwa, oprócz uczestnictwa, czyli obcowania Świętych, które nam wiara zaręcza, zyskuje zasługi i łaski szczególne: albowiem „Gdziekolwiek albo dwóch, trzech w Imię moje zgromadzonych będzie, jam jest między nimi”. Mat. Cap. 18.

III. Różaniec wzięty za zbiór nauki św. tajemnic, uczy nas wiary i zakonu Jezusa Chrystusa. Wzięty za pamiętnik przykładów, męki i śmierci Boga człowieka, prowadzi nas drogą cnót ewangelicznych, wzięty na za wzór czci boskiej i modlitwy ustnej

i wewnętrznej; zawiera w sobie prośbę najmocniejszą: bo nigdy Bogu prośby nasze nie są przyjemniejsze, jako kiedy są połączone, z wstawieniem się za nami Maryi. W Różańcu zaś (mówi Innocenty VIII w bulli Splendor) prace i zasługi Boga zbawienia, Ofiarujemy Ojcu niebieskiemu, przyczynę i zasługi Matki, przedstawiamy jej Synowi. W Imię więc Jezusa i Maryi, zapewnia nam Różaniec u Boga łaskę, a łaska zbawienie.

Oto cały plan wynalazku Św. Patriarchy Dominika, z woli i objawienia Matki Boskiej. Różaniec ten składa się z piętnastu paciery, wraz z rozmyślaniem tyleż przedniejszych tajemnic zbawienia; po każdym paciery przydaje się dziesięć Zdrowaś Maryja; dzieli się na trzy części, każda zawiera pięć Ojczy nasz 50 Zdrowaś Maryja na końcu raz Wierzę w Boga.

OBOWIĄZKI

I. Modlitwa różańcowa

Każdy wpisany, otrzyma w ten dzień odpust zupełny i hojną ręką ma wydzielone od Św. Apostolskiej Stolicy łaski, za odprawienie Różańca, N. Maryi P. i Najśłodszego Imienia Jezus. Od każdego zaś dobrej woli i pobożności zawisło, wybrać sobie czas i wymiar tej modlitwy, stosownie, jak najwyżsi Kościoła Św. pasterze, nadając te odpusty rzekli:

I. Każdego dnia, ilekroć część Różańca o N. Maryi P. kto sam przez się zmówi, lat 5 i 160 dni odpustu, nadał Sykstus IV. Aleksander VI podwoił, nadto 240 stwierdził Innocenty XI. Kto by zaś przez innego odprawił, 140 dni odpustu za każdy raz otrzyma. Klemens VIII tenże za część Różańca, za każdy raz lat 10 nadał.

II. Raz w dzień kto zmówi w kościele część Różańca, lat 50 Hadrian VI. Posiłonym zaś Sakramentami za każdym na dzień zmówieniem, lat 60 odpustu Innocenty VIII co Aleksander VI podwoił. Tenże Innocenty, noszącym dla honoru Maryi paciorki, sto lat nadał przy akcie skruchy, za przydanie imion najświętszych, co Aleksander VI podwoił. Benedykt XIII mówiący na tychże paciorkach

Różaniec, za każde Pozdrowienie Anielskie, sto dni przydał. Raz w dzień kto zmówi cały Różaniec, sto dni odpustu utwierdził Leon X raz w dzień mówiącym Różaniec o Panu Jezusie lat 7 Klemens VIII.

III. Trzy razy w tydzień za cały Różaniec, z intencją spowiedzi lat 10 Leon X.

IV. Raz w tydzień mówiącym cały Różaniec częściami, w kościele lat 50. Klemens VII. Św. Pius V przydał lat 7. Klemens VIII lat 7. Innocenty VIII dał odpust zupełny, raz w życiu (podług obrania) drugi raz przy śmierci.

V. Raz w miesiąc, najmniej przez kwadrans, co dzień, nabożnym rozmyśleniem lub mówieniem Różańca o Panu Jezusie, zabawnym, przy spowiedzi i Komunii, odpust zupełny, Klemens X. Benedykt XIII.

VI. Za część Różańca N. M. P. w dzień Zmartwychwstania, Zwiastowania Wniebowzięcia, posilonym Sakramentami lat 10, w inne dni tajemnic różańcowych lat 7 od S. Piusa V.

VII. Za cały Różaniec, w dni Narodzenia, Oczyszczenia, Wniebowzięcia, posilonym Sakramentami. Odpustu lat 10 Sykstus IV; w dni Narodzenia, Zwiastowania i Wniebowzięcia lat 7. Co Aleksander VI podwoił.

VIII. Raz w rok odprawującym Różaniec cały, w dzień Zwiastowania posilonym Sakramentami, odpust zupełny od św. Piusa V.

IX. Nie wpisany do Arcybractwa, mówiącym część Różańca, lat 5 nadał Innocenty VIII.

X. Wpisany, a nie mówiącym Różańca; [Aleksander] VI w bulli Illius 1405¹³ iunii¹⁴ 13 łaskę uczynił, pozwalając jedną Mszę, a raz w rok odprawioną, uczestnictwa łask i zasług Arcybractwa i całego Kościoła św.

II. Uczęszczanie do Św. Tajemnic, dla odpustów

I. Odpusty zupełne różańcowe, odwiedzającym kościół, pod kondycją, aby posileni Sakramentami modlili się na intencję całego Kościoła św. Na Nowy Rok, Trzy Króle, Niedzielę między ich oktawą, Gromnice [!], Zwiastowanie, Niedzielę kwietną, Niedzielę trzecią apryla¹⁵, Wielkanoc, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha ś., Boże Ciało, Nawiedzenie Elżbiety, Przemienienie Pańskie, Wniebowzięcie N. P., Narodzenie, Imię Maryi, Różańcową, Niepokalane Poczęcie, Ofiarowanie, Boże Narodzenie, w Niedzielę miesięczną pierwszą, prze sobót piętnaście w roku i w dzień patrona kościoła. Sammar. [!]¹⁶ Ind¹⁷. Innocentii XI.

II. Odpusty zupełne przybywającym na procesję różańcowe w siedem świąt Matki N. pod kondycją modlenia się na intencję Kościoła św. , z żalem i przedsięwzięciem spowiedzi, jako to: Gromnice, Zwiastowanie, Nawiedzenie, Wniebowzięcie, Narodzenie, Niepokalane Poczęcie i Ofiarowanie, w inne zaś dni Sakramentami posilonym i modlącym się, jako wyżej, to jest: na Różańcową, Nowy Rok, w każdą pierwszą i drugą niedzielę miesiąca, Grzegorz XIII. Za procesję także Bożego Ciała odpust zupełny, posilonym Sakramentami lub przedsięwzięciem mającym spowiedzi.

III. Odpusty zupełne z jubileuszową do rozgrzeszenia mocą; trzema wprzód dniami: na Nowy Rok, Gromnice, Zwiastowanie, Wielkanoc, Nawiedzenie,

Wniebowzięcie, Narodzenie i Różańcową; po której przez siedem dni następnych, raz odpust zupełny, Leon X, Pius IV, Benedykt XIII.

IV. Odpusty zupełne przez uczestnictwo zasług zakonu; jako to: w dzień św. Dominika, fundatora Arcybractwa; w każde święto tegoż zakonu; patronek św. Maryi Magdaleny i Katarzyny, Panny M., na wszystkie niedziele Postu i Adwentu, na Trójcę Najświętszą i cztery anniwersarze¹⁸ za dusze.

V. Odpusty zupełne przy śmierci: I. Za zmówienie Różańca przed śmiercią, nadał Hadrian VI. II. Przyjmującym Sakramenty św. Pius V. III. Wzywającym usty lub sercem Imion Najświętszych z wiarą, nadzieją, miłością i żalem, Paweł V. IV. Mówiącym antyfonę Salve Bądź pozdrowiona, Klemens VIII. V. Umierającym w bractwie, Innocenty VIII. Leon X.

VI. Absolucja różańcowa jeneralna przed śmiercią, z odpustem zupełnym. W której Innocenty XI przywraca niewinność na Chrzcie św. wziętą, w te słowa: restituens tibi stolam primam, quam in baptisate recepisti, etc.¹⁹

VII. Gromnicę różańcową trzymając przy śmierci, byleby chory raz przed śmiercią zmówił Różaniec, spowiedź lub żal z przedsięwzięciem tejże spowiedzi uczyniwszy, otrzyma odpust zupełny. Hadrian VI. Klemens VII.

VIII. Ołtarz uprzywilejowany z odpustem zupełnym, za dusze braci i sióstr, jest różańcowy dla XX. Świeckich w bractwie będących, z wyroku Grzegorza XIII. A dla kapłanów zakonnych wszystkie ołtarze ten przywilej, mają na wieczne czasy, od Benedykta XIII.

IX. Msza różańcowa uprzywilejowana Salve etc., którą kapłan zakonny lub świecki, na mocy pozwolenia, celebrujący wraz z słuchającym, przy spowiedzi lub żalu za grzechy, za każdy raz dostępuje odpustów, cały Różaniec mówiącym pozwolonych, w miesiąc zaś raz przy spowiedzi. Odpust zupełny, Klemens X.

X. Odpustów stacji rzymskich za dusze zmarłych w kościołach brackich lub innych, pięć ołtarzy lub jeden odwiedzającym i po 5 pacierz przed każdym, na intencję Kościoła ś. z żalem za grzechy, mówiącym, pozwolili Klemens VII i Paweł III.

XI. Chorzy i słusznie zatrudnieni Sykstus V wszelkie im łaski i odpusty udzielił, jeśli w te dni z żalem i przedsięwzięciem spowiedzi, chorzy odmówią jedną część. Zatrudnieni cały Różaniec na intencję Kościoła św. Grzegorz XIII, uwalnia od procesji i odwiedzenia kościoła, słusznie zatrudnionych, byleby posileni Sakramentami zmówili Różaniec lub 7 psalmów pokutnych albo inne pacierze, dla odpustu.

XII. Nie wpisani w arcybractwo, mają od św. Piusa V za procesje miesięczne lat 7 odpustu i od Benedykta XIII dwa odpusty jubileuszowe na Różańcową i Nowy Rok; jako także odpusty, świąt zakonu, Bożego Ciała i patrona kościoła.

XIII. Odpusty niezupełne: w dzień Wszystkich ŚŚ. posilonym Sakramentami lat 7, Klemens VII. Za wotywy brackie światłe i żałobne lat 10, przytomnym na Salve w kościołach kazn.²⁰ dni 40, na litaniach w soboty dni 200, za procesje wszelkie, światłe i żałobne w czasie swym czynione. Dni 60, Innocenty XI. Lecz te odpusty należą do następującej klasy powinności brackich.

Obserwacja I. Innocenty XI wszelkie odpusty różańcowe uprzywilejował za dusze: w wydarzonych więc kilkakroć na dzień zupełnych odpustów, winien każ-

dy, jeden na siebie, inne ofiarować za zmarłych, których imiona i po śmierci zapisać w księgę Arcybractwa: dla suffragiów²¹, pozwolił Aleksander VI.

Obserwacja II. Klemens VIII r. 1763 9bra²² 9 załatwił kondycje²³, duszom pobożnym, częstych odpustów pragnącym, w ten sposób, ktokolwiek raz w tydzień zwykł się spowiadać, takowy, dzień po dniu wydarzonych, mocen jest dostąpić odpustów zupełnych, bez nowej spowiedzi, byleby dalsze pełnił kondycje i nie poczuwał się do winy śmiertelnej. Spowiedź i Komunia, może być byle w którym kościele, w wilią lub nazajutrz po uroczystości, nawiedzić tylko miejsce odpustu i tam się modlić na intencję Kościoła św. jest rzeczą konieczną. Co się tyczy Komunii odpustowej, Innocenty XI z wyroku św. Congr. Concil. 1679 febr. 12²⁴ zostawił rzecz całą w mocy spowiedników; od woli więc ich zależy, komu mają pozwolić, dzień po dniu przyjąć Komunię, dla wydarzonych codziennie odpustów. Ta reguła służy odpustom ordynaryjnym, nie zaś jubileuszowym.

III. Uczynki miłosierne

I. Ojcowie św. dla zachęcenia do miłosierdzia nad bliźnim hojne wyświadczyli duchowe łaski: kto by więc bliźniego w niedostatku wspomógł, ratował w nieszczęściu, usłużył choremu, ubogiego w dom przyjął, niezgodnych pojednał, krzywdę darował, sto dni odpustu, Paweł V, 60 dni Klemens VIII.

II. Za uczynki takż duchowe, jako to: czynione ofiary na ołtarz, za powinności brackie na schadzkach modły publiczne w kościele, śpiewanie Różańca, wotywy, procesje, msze żałobne, usposobienie chorych do Sakramentów, asystencja kapłanom, odprowadzenie do grobu, oświecenie błądzących w wierze, nauczanie przykazań boskich i dalsze pobożności i miłości chrześcijańskiej uczynki opustu dni 60, posilonym zaś Sakramentem lat 3, Klemens VIII.

IV. Obowiązki Różańca Najświętszego Imienia Jezus

Dla uszanowania Imienia tego, strzec się złorzeczenia i mowy krzywdzącej Boga, religię i Pismo św., takż przysięgi nielegalnej, słów uczciwość obrażających, z usilnością odradzenia tego innym. Kto bowiem z miłości chrześcijańskiej, odwiedzie bliźniego od słów bluźnierskich, krzywoprzysięstwa, odpustu 160 dni otrzyma od Piusa IV, kto Imię Jezus nabożnie wspomni, dni 30 odpustu. Kto na to wspomnienie głowę schyli, dni 20. Klemens VIII, za litanie o P. Jezusie dni 300.

Obowiązki wszystkich braci i sióstr Różańca Św. w Włocławku

Wszyscy bracia i siostry w Chrystusie, zapisani obecnie do arcybractwa i ci, którzy w przyszłości zapisani będą, składają ogólne zgromadzenie arcybractwa pod protekcją swej patronki Niepokalanie Poczętej Najświętszej Panny Maryi Różańcowej.

Obowiązkiem jest każdego brata i siostry oprócz dobrowolnie przyjętych przy zapisaniu się do Różańca Św. modlitw i powinności:

1° We wszystkie dni, w które Kościół św. obowiązuje pod grzechem do słuchania Mszy św. i nauk, znajdować się na nabożeństwie wielkim, to jest na sumie i nieszporach, w którymkolwiek z kościołów tutejszego miasta – w święta zaś tajemnic różańcowych w kościele brackim.

2° Bracia i siostry, umiejąc śpiewać Różaniec, obowiązani są w niedziele i wszystkie święta uroczyste, a mianowicie w święta tajemnic różańcowych, zgromadzać się do śpiewu Różańca św. rano i wieczorem na cześć Boga i Niepokalanie Poczętej N. P. Maryi Różańcowej.

3° Wszyscy bracia i siostry obowiązani są od chwili przystąpienia do bractw, unikać wszelkich czynności zakazanych prawem bożym i przepisami Kościoła, które bliźnim zgorszenie, a bractwu, które powinno być wzorem dla wszystkich braci katolików, wstyd i poniżenie przynoszą; jakimi są: uczęszczanie w dni świąteczne na targi i jarmarki, sprzedaż i kupczenie, w czasie nabożeństw, uczęszczanie na wszelkie gorszące widowiska, włóczenie się po szynkach itp.

4° Wnosić regularnie co kwartał składki zwane „suchodzielne”²⁵.

5° Zachować zgodę i miłość bliźniego.

6° Nieść posługę i pomoc w chorobie braciom i siostram.

7° Asystować ze światłem na pogrzebach braci i sióstr Różańca św.

8° We wszystkie święta uroczyste, a szczególnie w święta tajemnic Różańca św. dla nadania większej świętości, asystować ze światłem w liczbie i porządku, jak Brat starszy, do tego upoważniony, wskaże.

Zarząd Arcybractwa

Zarząd Arcybractwa pod przewodnictwem miejscowego przełożonego klasztoru składać się będzie:

1° Z ks. promotora i czterech protektorów, wybranych przez miejscowego przełożonego, znanych całemu, z przynajmniej znacznej liczbie bractwa, z pobożności, moralności i dobrych obyczajów oraz ze zdolności tu koniecznych do narad na posiedzeniach.

2° Z pięciu urzędników arcybractwa, wybieranych corocznie, przez ks. promotora i protektorów – z braci znanych z pobożności, rzetelności, prawości. Urzędnikami tymi będą: starszy brat, podskarbi, dwóch asesorów i bracki.

Obowiązki protektorów

Ponieważ protektorowie są pełnomocnikami całego stowarzyszenia, do nich więc należy, wspólnie z przełożonym miejscowym i promotorem, udzielanie zdrowych rad w celu ulepszeń potrzebnych w bractwie i czynienie wniosków na posiedzeniach.

Do nich należy na sesjach kwartalnych sprawdzenie ksiąg rachunkowych, jakimi są: kontrole przychodów i wydatków, inwentarz utensyliów²⁶ do bractwa należących, przeliczanie pieniędzy w kasie znajdujących się i porównywanie takowych z księgami rachunkowymi, szczególnie zaś przestrzegać mają, aby wydatki nie były większe od przychodu.

Do nich należy zasięganie wiadomości przez wybranych z pomiędzy braci i sióstr tak zwanych substytutów:

o prowadzeniu się braci i sióstr,

o chorych braciach i siostrach, w celu udzielenia najuboższym i zasługującym na to przez swe dobre prowadzenie choć szczupłego zasiłku,

oraz nawiedzanie takowych i dopilnowanie, aby który z braci lub sióstr bez św. Sakramentów nie umarł.

Wreszcie do protektorów, jako ludzi z wyższym wykształceniem należy wybór moralnych pism wpływających na poprawę obyczajów i prenumerata takowych, aby bracia i siostry umiejące czytać, w chwilach wolnych od zatrudnień i obowiązków mieli się czym zająć.

Obowiązki starszego brata

Do niego należy pamiętać o ołtarzu brackim i w tym celu w właściwym czasie o potrzebach takowego ołtarza, wnioski łącznie z innymi urzędnikami na posiedzeniach czynić.

W niedziele i święta przewodniczyć braciom w śpiewaniu Różańca św.

Dyrygować porządkiem na procesjach, tego jednak przestrzegając, aby modlącym się nie robić dystrykcji w modlitwie.

Przestrzegać ma nadużyć mogących się wkraść między braci i siostry i o takowych za pierwszym spostrzeżeniem donosić nie tylko na posiedzeniach, ale w każdym czasie.

Dopilnować, aby każdy wpływ zaraz do kasy był wniesiony i zapisany.

W żadne umowy z żadnymi interesantami nie wchodzić, gdyż to do samego ks. promotora należy.

W miłości braterskiej uchybiających ustawie niniejszej, raz i drugi upomnieć i nie poprawiających się, ks. promotorowi donieść; oraz uchybień kwalifikujących brata lub siostrę do wykreślenia, pod karą utraty urzędowania nie tolerować.

Klucza od kasy sobie powierzonego pilnie strzec.

W końcu brat starszy ma się stosować do szczegółowej instrukcji, która mu doręczoną zostanie.

Obowiązki podskarbiego

Podskarbi łącznie z starszym bratem ma mieć bacność na zachowanie porządku w bractwie na wszelkich obrzędach religijnych i być zawsze do pomocy starszemu.

Ma mieć dozór nad światłem i wszelkie rozporządzenia braciom tyczące się światła, wcześniej objawiać.

Pod rachunkiem razem z brackim światło braciom i siostram rozdawać i takowe pod rachunkiem odbierać.

Klucza sobie powierzonego od skarby nikomu nie udzielać.

Wreszcie stosować ma się do szczególnej instrukcji, która mu doręczoną zostanie.

Obowiązki asesorów

Obydwaj asesorowie łącznie z starszym bratem i podskarbigim, obowiązani są, chcących należeć do arcybractwa, księdzu promotorowi przedstawiać, pilnować, aby każdy wpływ pieniężny był do kasy natychmiast wniesiony i w księgach zapisany.

Czuwać mają, aby bracia i siostry tak w kościele, jak i za kościołem zachowali się tak, jak przyzwoitość i pobożność wymaga, a uchybiających skromności

oraz burzliwych w pożyciu domowym, na pierwszej sesji przedstawiać, gdyby zaś spostrzegli brata lub siostrę złej kondyty, takich winni są niezwłocznie ks. promotorowi przedstawić.

Nadto: asesor pierwszy, a w nie bytności onego drugi, protokoły posiedzeń w księgę posiedzeń wpisywać, drugi zaś pism i ksiązek udzielanych braciom lub siostram od zguby przestrzegać.

Obowiązki brackiego

Brackiego obowiązkiem jest: światło utrzymywać w porządku, lampy pod rachunkiem rozdawać i w tenże sam sposób odbierać, łącznie z podskarbitm braciom i siostram rozdawać, z grzecznością i uprzejmością onych przestrzegając o zachowanie porządku w obrzędzie religijnym, a po skończonym obrzędzie, w tym samym porządku, z tą samą uprzejmością i grzecznością odbierać i pod rachunkiem, w miejscu na to przeznaczonym składać.

Klucza od światła sobie powierzonego nikomu pod odpowiedzialnością nie udzielać.

Wreszcie do szczegółowej instrukcji, która mu udzieloną będzie, ma się stosować.

Wybór zarządu arcybractwa

Zgromadzeni na sesję bracia, przedstawiając do zarządu arcybractwa kandydatów, nie powinni uwodzić się ani osobistymi widokami, ani namowami, ani żadną względnością, mając na celu jedynie chwałę Boga i dobro ogółu arcybractwa, podawać będą tylko ludzi z pobożności, prawości i moralnego postępowania znanych, potrzebne usposobienie oraz czyste chęci do piastowania powierzyć im się mających urzędów posiadających.

Ponieważ protektorowie są stali, czyli dożywotni, przeto w wypadkach tylko, jakimi są śmierć i przeniesienie się w inne okolice, mają być przez przełożonego klasztoru i pozostałych na opróżnione miejsce wybrani, a protokół tej czynności do księgi posiedzeń zapisany.

Wybór urzędników arcybractwa, a mianowicie: starszego brata, podskarbitgo, asesorów i brackiego odbywać się będzie co rok w dzień Zesłania Ducha Św. po niesporach, przez księdza promotora i protektorów, a protokół posiedzeń w księdze posiedzeń zapisany.

Poczym zgromadzonym braciom zaleconym będzie przez ks. promotora uszanowanie i posłuszeństwo dla zarządu arcybractwa.

Co do kontroli przychodów i wydatków

Kontrolę przychodów i wydatków w czystości i porządku, bez żadnych skrobań i poprawek, mają być przez ks. promotora utrzymywane. Źródłem przychodów arcybractwa jest:

- 1° Składka roczna od braci i sióstr, zwane „suchodzienne”.
- 2° Opłata wpisu i światła.
- 3° Skarbona umieszczona przy kropielnicy w kruchcie.

4° Dobrowolna ofiara.

A ponieważ przychody takowe nie mogą być stale oznaczone, zatem każdy wpływ, bezzwłocznie ma być w księdze kontroli przychodów przez ks. promotora zapisany oraz podpisem starszego i podskarbiego opatrzony.

Co do wydatków

Wydatki nie mogą być inne, jak tylko te, które na posiedzeniu przez zarząd co do ilości i jakości uchwalone i w księdze posiedzeń zapisane będą. Wszelkie zaś inne bez tych formalności, wcale przyjęte nie będą.

Kasa bracka

Kasa bracka, do której się wszelkie wpływy przelewają, umieszczoną jest raz na zawsze w klasztorze w celi księdza promotora.

Kasa ta opatrzona jest dwoma zamkami i kluczami, z których jeden w rękę ks. promotora, a drugi w rękę starszego brata z zastrzeżeniem, iż w razie potrzeby włożenia pieniędzy do kasy lub wzięcia takowych na asygnację, nie może ani ks. promotor, ani brat starszy drugiej osobie powierzać klucza, gdyż za wszelki brak w kasie, solidarnie odpowiedzialnymi się stają.

Skarbona będąca w kościele również opatrzona dwoma kłódkami, zostaje pod dozorem i kluczami ks. promotora i podskarbiego, nie może być otwierana, tylko w obecności członków zarządu zgromadzonych na sesję; wtenczas fundusz obliczony w księgach zaperceptowany²⁷ i do kasy włożony być ma. Podobnie rozumie się i o innych skarbonach, jeśliby tych w przyszłości okazała się być potrzeba.

Księga inwentarza i składki suchodziennej, ma być w kasie zawsze.

O korzyściach i dobrodziejstwach z Bractwa Różańca św.

Bracia i siostry Różańca św., pomimo licznych łask i dobrodziejstw duchownych przez najwyższych pasterzy Kościoła św. nadanych, mają jeszcze tę korzyść:

1° Każdy z braci i sióstr, dostawać będzie do czytania z pism moralnych „Czytelnię Niedzielną”²⁸, „Kmiotka”²⁹ i tym podobne, jakie zarząd arcybractwa nabędzie na własność onego, z religijnych zaś: „O naśladowaniu Chrystusa” Tomasza a Cempis³⁰ i inne³¹.

2° Ubodzy z bractwa, tak bracia jako i siostry zasłużeni w bractwie, a przede wszystkim znani z pobożności, trzeźwości i poczciwości, w razie ciężkich chorób lub innych nieprzewidzianych wypadków, jeżeli nie więcej, to przynajmniej sumę wniesioną przy wpisie, jako zasiłek pieniężny, z wspólnej kasy brackiej otrzymać będą mogli, nie wprzód jednak aż okoliczności jednające zasługę, przez jednego delegowanego z protektorów sprawdzone będą.

3° W razie śmierci asystę przy pogrzebie z całego arcybractwa bezpłatnie.

O składkach

Każden w szczególności brat i siostra należący i w album Różańca św. wpisany, opłacać będzie ratami lub całorocznie złotych polskich dwa; składki wnoszone będą z góry za kwartał po groszy piętnaście, w następujących terminach:

Za kwartał 1, w pierwszą niedzielę po dniu 1 stycznia.

„ 2,	„	„	1 kwietnia
„ 3,	„	„	1 lipca
„ 4,	„	„	1 października.

A tych terminów jak najakuratniej bracia i siostry pilnować będą.

O kandydatach

Garnącym się w Imię Boże pod opiekę Niepokalanie Poczętej Najświętszej Panny Maryi Różańcowej, tak mężczyznom, jako i kobietom, przyjęcie i zapisanie się do Albumu Różańca św. tamowanym nie będzie, kto zostanie przedstawiony księdzu promotorowi i poręczony przez dwie lub trzy osoby z prawości, poczciwości, trzeźwości i pobożności znane, że kandydat lub kandydatka zasługuje na przyjęcie, służy jednak i czeladź rzemieślnicza, oprócz poręczenia, obowiązani są złożyć świadectwo konduity na piśmie uzyskane od swoich panów lub majstrów.

W takim razie ks. promotor naznaczy dzień, w którym po dopełnieniu spowiedzi i przyjęciu Komunii św., zapis zwykłym sposobem przed ołtarzem Matki Boskiej nastąpi, a nowo zapisany, z dobrej woli złoży ofiarę na światło, mniej jednak nie, jak każdy z członków wpisanych już opłacił:

1° Składki tak zwanej „suchodziennej” złotych polskich	2
2° Na światło	7
3° Wpisu	3

Razem złotych polskich 12

O kwalifikujących się do wykreślenia z albumu Różańca Św.

Ktobykolwiek z braci i sióstr Różańca św. rozmyślnie uchybiał ustawie paragrafem pierwszym objętej ad 1 i 2, po trzykrotnym upomnieniu jako nie poprawiający się, wykreślonym zostanie ad 3 uchybiający brat lub siostra, to jest: prowadzący się niemoralnie, nie trzeźwo, brudzący się po szynkach, włączący się po targach i jarmarkach w dni świąteczne, kupujący lub sprzedający, jakie wyroby w czasie wielkiego nabożeństwa, słowem: przestępujący prawo Boskie rozmyślnie – ma być od pierwszego razu z bractwa usunięty.

Kto by, czy to w kościele, czy poza kościołem bodaj najmniejszy grosz własnością bractwa będący sobie przywłaszczał, również od pierwszego razu ma być z listy arcybractwa wykreślony.

Kto by przez półtora roku zalegał w opłacie suchodziennego, taki utracą prawo do korzyści z dobrodziejstw bractwa, gdyby zaś to czynił winnie, w takim razie ma być wykreślony.

Kto by z braci i sióstr mieszał pokój, zgodę i miłość bratnią. Ma być za pierwszą razą przez ks. promotora upomniany, a gdy to skutku nie odniesie, ma być wykreślony.

Również wszyscy kłótlivi w pożyciu domowym przeklinający, a tym samym gorszący bliźnich, dwa razy mają być przez ks. promotora upomniani, trzeci raz wobec całego zarządu, poczem jako nie poprawiający się wykreśleni.

Kto by się znalazł taki, co by zasłużywszy na upomnienie, takowego w pokorze nie przyjął, a co więcej, gdyby się śmiał okazać hardym ks. promotorowi lub któremu z członków zarządu, taki niezwłocznie ma być wykreślonym.

W wypadku, gdyby kiedy, który brat lub siostra, za zbrodnię lub występki prawem karnym objęte, do odpowiedzialności sądowej być pociągany i jako przekonany, ukarany taki, lub taka raz na zawsze z bractwa ma być wykreślonym. Nadto, żaden z wykreślonych nie ma prawa żądania zwrotu wniesionych pieniędzy.

Na koniec: zabrania się raz na zawsze wszelkich konsulacji, jakie w innych stowarzyszeniach ze zgroszą spostrzegać się dają, które są zgorszeniem dla widzów, a bractwu wstręt i najgorszą opinię przynoszą.

N° 101. Biskup Kujawsko-Kaliski

Niniejszą Ustawę przyjmujemy i zatwierdzamy, która dla wszystkich członków Arcybractwa Różańca Świętego do kościoła Ks. Ks. Reformatów w mieście Włocławku wprowadzonego, ma być stale obowiązującą i którą wszyscy od daty wpisania się w toż Arcybractwo ściśle zachować mają.

W Włocławku, dnia 23 stycznia 1861 roku.

Ks. Marszewski, Biskup³².

Prowincjał Ks. Ks. Reformatów w Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Panny Maryi.

Na żądanie członków Arcybractwa Różańca Świętego, niniejszym zatwierdzam, wprowadzenie onegoż do naszego kościoła – z zastrzeżeniem, aby powyższa Ustawa potwierdzona przez Jaśnie Wielmożnego Biskupa, jak najściślej zachowaną była.

W Włocławku, dnia 6 maja 1861 roku

Ks. Juwenalis Wesołowski Ref., prowincjał³³.

Ponieważ niniejsza Ustawa dla Arcybractwa Różańca Świętego wedle potrzeby ułożona, zyskała w zupełności zatwierdzenie Jaśnie Wielmożnego J. Księdza Biskupa Diecezji Kujawsko-Kaliskiej, a tym samym stała się obowiązującą dla wszystkich braci i sióstr od daty jej zatwierdzenia, to jest od dnia 23 stycznia r. b., przeto na dowód, że takowa w całej swej obszerności na posiedzeniu dzisiejszym zebranych braciom i siostrom głośno i zrozumiale odczytana została, zarząd arcybractwa z czterech protektorów, starszego brata i ks. promotora składający się, własnoręcznie swe podpisy domieszcza, wkładając w przyszłości na swych następców obowiązek, aby się do takowej ściśle stosowali.

W Włocławku, dnia 23 kwietnia 1861 roku

Protektorowie:

Ks. Romuald Szaniarski³⁴, Ludwik Zaręba³⁵,

Feliks Stecki³⁶, Franciszek Przedpełski,

Starszy brat Franciszek Zydlewski³⁷,

Ks. promotor Rumoldy³⁸ Makarewicz.

2.

Objaśnienia dotyczące się odmawiania Różańca Świętego oparte na dekretach Świętej Kongregacji Odpustów

1. Różaniec każdy może mówić wpisany i nie wpisany w Bractwo Różańca Świętego cały lub częśćkę tylko, tak do noszenia na sobie, jak do rachowania podczas mówienia, wystarcza mieć częśćkę, zwaną także koronką, a składającą się z pięciu *Ojcze nasz* i pięćdziesiąt *Zdrowaś* itd.

2. Cały Różaniec składa się z piętnastu paciorków większych, na których odmawia się *Ojcze nasz* całe i ze sto i pięćdziesiąt paciorków (zwykle) mniejszych, na których odmawia się *Zdrowaś Maryja* także całe. Paciorki powinny być ułożone tak: najprzód ojczenaszowy jeden, a po nim zdrowaśkowych dziesięć; po tych znowu ojczenaszowy, a po nim zdrowaśkowych dziesięć i tak dalej na przemian powinny być wszystkie ponawlekane. Trzeba wiedzieć, że tylko piętnaście paciorków ojczenaszowych i te sto i pięćdziesiąt zdrowaśkowych stanowią Różaniec i bez nich nie byłoby Różańca, a zaś bez *Wierzę w Boga bez Chwała Ojcu* i bez innych modlitw albo pieśni może się zupełnie obyć, gdyż te nie należą do całości Różańca.

3. Podczas mówienia Różańca trzeba rozmyślać o tajemnicach życia, męki i śmierci Pana Jezusa i Najświętszej Maryi Panny, lecz nie ma potrzeby wzmianki zrobić o którejkolwiek z tych tajemnic po tych słowach pozdrowienia anielskiego: *Owoc żywota Twojego Jezus*, tak wyrzekła Św. Kongregacja Odpustów. Kto nie umie rozmyślać, wystarcza zmówienie Różańca bez rozmyślenia tajemnic i o tym także wyrzekła też Św. Kongregacja dnia 1 lipca 1839 roku, z czego mogą korzystać słabowici, umiejący wprowadzić rozmyślać, lecz przez słabość niezdolnieni.

4. Za rozmyślanie wystarcza na początku zrobić wzmiankę o tej tajemnicy, na której część ma się zmówić jedno *Ojcze nasz* i jeden dziesiątek *Zdrowaś*, a więc niekoniecznie potrzeba tę tajemnicę mieć na myśli podczas odmawiania (Benedykt XIII, Konst. *Pretiosus* 26 Maj. 1727), chociaż to jest chwalebnie i pobożnie.

5. Wszystkich tajemnic, o których się, jak wyżej wzmianka robi, jest piętnaście, te dzielą się na trzy częśćki, czyli koronki, a w każdej częśćce jest po pięć tajemnic.

Odmawiać tak i w takiej kolei wzmiankę robić o tajemnicach:

Pierwsza częśćka. Tajemnice Radosne w poniedziałek i czwartek. Przeżegnawszy się w Imię Ojca itd. mówić:

Tajemnica pierwsza. Na pamiątkę Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie, że ma począć i porodzić Pana naszego Jezusa Chrystusa, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica druga. Na pamiątkę Odwiedzenia przez Najświętszą Maryję Pannę Świętej Elżbiety, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica trzecia. Na pamiątkę Narodzenia Pana Jezusa z Najświętszej Maryi Panny, raz *Ojcze nasz*, dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica czwarta. Na pamiątkę Ofiarowania Pana Jezusa przez Najświętszą Maryję Pannę w kościele jerozolimskim, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica piąta. Na pamiątkę Znalezienia przez Najświętszą Maryję Pannę Pana Jezusa w kościele jerozolimskim między doktorami, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć *Zdrowaś* itd.

Druga część. Tajemnice bolesne, we wtorek i piątek.

Tajemnica pierwsza. Na pamiątkę krwawego pocenia się Pana Jezusa w Ogrodzie Oliwnym, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica druga. Na pamiątkę Biczowania Pana Jezusa przez katów Żydowskich, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica trzecia. Na pamiątkę Ukoronowania Pana Jezusa w cierniową koronę, raz *Ojcze nasz*, dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica czwarta. Na pamiątkę Dźwignia Krzyża przez Pana Jezusa na Górę Kalwarii, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś*.

Tajemnica piąta. Na pamiątkę Ukrzyżowania, wiszenia i skonania na krzyżu Pana Jezusa, raz *Ojcze nasz* itd. i dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Trzecia część. Tajemnice chwalebne, w niedzielę, środę i sobotę.

Tajemnica pierwsza. Na pamiątkę Zmartwychwstania Pana Jezusa, raz *Ojcze nasz* itd. i dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica druga. Na pamiątkę Wniebowstąpienia Pana Jezusa, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica trzecia. Na pamiątkę Zesłania Ducha Świętego przez Pana Jezusa na Apostołów, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica czwarta. Na pamiątkę Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

Tajemnica piąta. Na pamiątkę Ukoronowania Najświętszej Maryi Panny na Królowę Aniołów, raz *Ojcze nasz* itd., dziesięć razy *Zdrowaś* itd.

6. Te tylko części i te tajemnice należą do całości i istoty Różańca, więcej nic. Można jest wszystkie od razu zmówić, albo każdą z osobna, w tym samym dniu, lub innych; z drugimi (za co więcej odpustów) lub osobno, w każdej porze dnia, gdziekolwiek i bez klęczenia nawet; można śpiewać, nawet w kościele. Można każdej tajemnicy zmówienie ofiarować na inną intencję; za siebie lub za drugich, za żywych lub umarłych, za Kościół, za kraj, za władze duchowne i cywilne, za oświecenie błądzących w wierze, nawrócenie grzeszników, utwierdzenie sprawiedliwych, na uproszenie oddalenia pokus, chorób, niezgód, suszy, ulewów i innych klęsk i nieszczęść, jako karę [pokutę] za grzechy; słowem, prosząc o każdą łaskę i pomoc w potrzebie lub w niebezpieczeństwie, można ofiarować cały lub część lub dziesiątek na ich uproszenie.

7. Kto jest wpisany do Bractwa Różańca Świętego, ma Różaniec lub część poświęconą przez kapłana upoważnionego do tego, odmawia cały Różaniec raz na tydzień; ma za to i za każdy dobry uczynek odpust, który może ofiarować albo tylko za siebie albo tylko za dusze zmarłe. Dobrze więc robi, gdy odnawia co dzień intencję dostąpienia odpustów, tak np.: *Chcę dostąpić wszystkich odpustów do jakich będzie sposobność*. Nie za wszystkie dobre uczynki są jednakowe odpusty, lecz o tym można się obszerniej dowiedzieć z książek mających za sobą powagę Kościoła. Dla pewniejszego pozyskiwania odpustów dobrze jest często, choćby co dzień obudzać żal za grzechy, tak np.: *Boże! z miłości ku Tobie żałuję za grzechy i postanawiam z nich poprawę*.

8. Kto wpisany w bractwo, a nie nosi Różańca lub nie odmawia, tylko nie nabywa prawa do łask osobliwszych i do odpustów, lecz nie popełnia nawet powszedniego grzechu.

9. Tajemnice można mieć tylko w myśli, niekoniecznie wymawiać i niekoniecznie te w te dni, które tu są wymienione; gdy się z drugimi mówi, lepiej jest dla porządku, według tego objaśnienia mówić, osobliwie z takimi, co się uczą Różaniec mówić.

Dobrze by było dla wpisujących się w bractwo (a nawet dla tych, którzy otrzymują Różaniec lub częśćkę z odpustami apostołskimi), ażeby im podawano takie objaśnienia, umieszcza się więc dla dogodności zarządu bractwem świadectwo wpisu, by wraz z nim mieli te objaśnienia.

Nr Księgi dochodów 60³⁹, Suchodziennego 87, Arcybractwo Różańca Świętego przy kościele OO. Reformatów wydaje Siostrze *Feliksie Golińskiej* to pismo, jako dowód przyjęcia do Arcybractwa.

Włocławek, dnia 4 miesiąca lipca roku 1886.

Promotor: Ks. *Ksawery Sforski, Reformat*⁴⁰

Brat Starszy: *Michał Piotrowski*⁴¹

Brat Podskarbi: *Michał Śniarowski*⁴²

Brat Asesor I: *Jan Gulski*⁴³

Brat Asesor II: *Łukasz Pietrzak*⁴⁴

Brat Bracki: *A. Jakuboski*⁴⁵

Pisarz Arcybractwa: [podpis nieczytelny]

[Pieczęć Arcybractwa]

Nr 1011

Approbatur

Vlad[dislaviae], d. 31 Iuli 1879 a.

Ep[iscopus] Vlad[islaviensis] s[eu] Caliss[iensis]

+ Vinc[entius] Ep[iscopu]s⁴⁶

Secr[etarius] E[duardus] Paw[łowski]⁴⁷.

PRZYPISY

¹ A.J. Szt e i n k e, *Kościół Świętego Antoniego i Klasztor Franciszkanów-Reformatów w Warszawie 1623–1987*, Kraków 1990, s. 226, 230–231.

² Klasztor Braci Mniejszych Reformatów we Włocławku powstał w 1625 r. Od 1644 r. działa na obecnym miejscu przy pl. Wolności 6 – por. A.J. Szt e i n k e, *Kościół Wszystkich Świętych i Klasztor Franciszkanów-Reformatów we Włocławku 1625–1997*, Włocławek 1998.

³ Autor z autopsji pamięta, że gdy jako dziecko przychodził w niedzielę do kościoła braci mniejszych we Włocławku, słyszał śpiew różańca przed sumą. Gdy natomiast na początku swego urzędowania prowincjańskiego (1978–1984) odwiedził tutejszy klasztor, na prośbę o gwardiana Jana Grabowskiego w pierwszą niedzielę października przewodniczył procesji różańcowej do pięciu ołtarzy. Nie udało się ustalić, w którym roku zaniechano tej praktyki, bo obecnie nie istnieje. – Ustna informacja o Mariusza Dębińskiego, gwardiana i proboszcza, z 1 VI 2008 r.

⁴ A.J. Szt e i n k e, *Kościół Wszystkich Świętych...*, poz. cyt., s. 31, 47–48.

⁵ Stało się to zapewne po definitywnym zamknięciu kościoła klasztorowego dla ludności polskiej w dniu 19 XI 1941 r. – Por. A.J. Sztetinke, *Klasztor Braci Mniejszych we Włocławku podczas drugiej wojny światowej (1939–1945)*, w: *Śladami Świętych. Księga pamiątkowa ku czci Gabriela Jana Bartoszewskiego OFM Cap.*, Lublin 2007, s. 371–373.

⁶ Druk ten zachował się w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie pod sygn. Fr. 2417. Liczy 12 nienumerowanych stron formatu 19,3 x 16,4 cm. O jego istnieniu poinformował piszącego te słowa o. Andrzej Pabin OFM, dyrektor tejże Biblioteki, przesyłając 10 IV 2002 r. jego kserokopię. Stanowi ona podstawę niniejszego wydania. Serdecznie dziękuję Współbratu w Zakonie św. Franciszka za wspomnianą kopię. *Ustawa* pomnaża też mało znany dorobek drukarni T. Buchholtza we Włocławku – por. P. Pawłowski, *Buchholtz (Buchholz) Teodor Gustaw*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 3, Włocławek 2005, s. 31–33.

⁷ Ten druk ulotny, kartkę dwustronnie zadrukowaną o rozmiarach: 33 x 20,5 cm, kilkakrotnie złożony, znalazłem przed około 10 laty w zakrystii kościoła franciszkańskiego we Włocławku w zniszczonej książeczce do nabożeństwa. Trafiła tu zapewne po śmierci właścicielki. W 2002 r. druk gruntownie został zakonserwowany przez p. O. Szymiczek w pracowni Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Dzięki temu można go w całości przedrukować. W *Objaśnieniach* umieszczono identyczną jak w *Ustawie* ornamentację roślinną, która pozwala na zaliczenie również tegoż druku do wytłoczonych przez drukarnię T. Buchholtza. Jeśli tak, to byłaby ostatnią znaną pozycją tejże oficyny. Dalsze badania powinny też wyjaśnić jego autorstwo. Wszystko wskazuje na o. Ksawerego Sforskiego, któremu przypisuje się wydanie broszury: *O sposobie odmawiania Różańca z rozważaniem tajemnic różańcowych* (egzemplarz nieznan), która mogła być kolejną edycją przywołanego druku ulotnego. – Por. A.J. Sztetinke, *Kościół Wszystkich Świętych...*, poz. cyt., s. 47.

⁸ Nie notuje ich *Bibliografia polska* Estreicherów, ani J.R. Bar, *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej. (Bibliografia)*, nadd. z „*Studia Theologica Varsaviensia*”, Warszawa 1963–1969.

⁹ Agnieszka Kwiatkowska, postać bliżej nie znana.

¹⁰ Kempisty Grzegorz, w zakonie Eugeniusz (1828–1903) urodził się 13 X 1828 r. we wsi Rawy, parafii Gąsewo, w dekanacie Maków Maz. Dnia 16 V 1845 wstąpił w Siennicy k. Mińska Maz. do Pruskiej Prowincji Reformatów pw. Wniebowzięcia NMP, w której po rocznej próbie, zwanej nowiciątem, złożył śluby czasowe, a potem ukończył naukę w zakresie szkoły średniej i odbył studia filozoficzno-teologiczne we Włocławku i Płocku (1850–1856). Dnia 15 II 1848 złożył profesję uroczystą, a 7 XII 1851 przyjął święcenia kapłańskie. Po ukończeniu studiów był lektorem gramatyki w Węgrowie (1856–1858), penitencjarzem kolegiaty i kapelanem więzienia w Pułtusk (1858–1859) oraz nauczycielem szkoły dla świeckich prowadzonej przez zakon w Żurominie (1859–1860). Te same obowiązki w l. 1860–1863 pełnił we Włocławku, gdzie w końcu został gwardianem (1863–1864). W lipcu 1864 przeniesiony do Żuromina na nauczyciela szkoły elementarnej. Gdy w listopadzie t. r. w ramach ogólnej kasaty zakonów Królestwa Polskiego przez rząd wywieziono zakonników do klasztoru etatowego we Włocławku, pozostał na miejscu i przez 20 lat był rektorem kościoła. W tym czasie sekularyzował się, przechodząc do duchowieństwa diecezji płockiej. Od 1884 był administratorem parafii Sobowo, gdzie odnowił kościół i wyposażył zakrystię. Prowadził częściowo zakonny tryb życia i gorliwie duszpasterzował. Zmarł 2 X 1903 r. w Sobowie. – R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, Poznań 2004, s. 339; W. B[orński], *Jubileusz kapłański*, „Przegląd Katolicki”, 39(1901), s. 813–814; „Echa Płockie i Łomżyńskie”, 1903, nr 87, s. 2–3; „Gazeta Święteczna”, 1901, nr 102, s. 3; Arch. Gen. OFM w Rzymie, sygn. C. 7, *Relationes Provinciarum Poloniae*, 1862, n. 104, 115–117; sygn. Sk/473, *Polonia Maior et Minor* (1815–1889), n. 451–463; Arch. Prow. Franc.-Reformatyw w Krakowie, *Acta Conventus Vęgroviensis* (1760–1861), s. 231, 233; Akta kapituł i kongregacji Pruskiej Prowincji Reformatów pw. Wniebowzięcia NMP (1852–1861); *Liber actuum in Conventu Vladislaviensi* (1760–1860), s. 290, 291, 301.

¹¹ Osoba bliżej nie znana.

¹² We wzmiankowanej książeczce do nabożeństwa odnaleziono równocześnie dowody przynależności do innych stowarzyszeń z okresu międzywojennego, m. in. do III Zakonu św. Fran-

ciszka, wystawione na nazwisko Felicji Chałaczkiewicz (Hałaczkiewicz). Należy wyjaśnić, czy świadczą o jakimś powiązaniu między tymi osobami, czy też znalazły się tu przypadkowo.

¹³ Jeśli to był rzeczywiście Aleksander VI, to nie mógł wydać bulli w 1405 r. bo zmarł w 1403. Być może, chodzi o rok 1403.

¹⁴ Czerwca.

¹⁵ Kwietnia.

¹⁶ Zapis błędny, powinno być: Summar[ium] – spis

¹⁷ Ind[ulgentiarum] – odpustów

¹⁸ Rocznie

¹⁹ Przywracam ci szatę, którą przyjąłeś na chrzcie.

²⁰ Tzn. dominikańskich.

²¹ Tu: modlitwy po śmierci.

²² Listopada.

²³ Podał warunki.

²⁴ Tzn. decyzją Św. Kongregacji Soboru z 12 II 1679 r.

²⁵ Tzn. składane z okazji suchych dni.

²⁶ Rzeczy używanych.

²⁷ Z łac. przyjęty, zapisany.

²⁸ „Czytelnia Niedzielnia” była tygodnikiem, który ukazywał się w latach 1856–1864 w Warszawie – por. *Bibliografia Polska XIX stulecia*, wyd. 2, Kraków 1962, s. 395.

²⁹ „Kmiotek”. Pismo tygodniowe obrazkowe, Warszawa 1860–1866 – por. tamże, s. 423.

³⁰ Poprawnie: a Kempis.

³¹ Aktualnie w bibliotece klasztoru wrocławskiego zachowało się zaledwie kilka książek z księgozbioru arcybractwa, m. in. *Zbiór nabożeństwa ku czci Boga, Najświętszej Maryi Panny i Świętych Pańskich dla wygody wiernych Chrystusowych, a mianowicie w Arcybractwie Różańca Świętego zostających przez ks. Damiana Dzieszkowskiego Ś. T. D. Eksprowincjała Zakonu Kaznodziejskiego ułożony*, Warszawa 1863. Widać, że była często używana.

³² Michał Marszewski był biskupem kujawsko-kaliskim w latach 1856–1867. – Zob. M. Wojtkowski, *Marszewski Michał Jan*, w: *Wrocławski słownik biograficzny*, t. 2, Wrocław 2005, s. 116–118.

³³ Wesołowski Wawrzyniec, w zakonie Juwenalis (1817–1893) urodził się 3 VII 1817 w Świdziebni k. Rypina. Dnia 7 V 1834 wstąpił do Pruskiej Prowincji Reformatorów pw. Wniebowzięcia NMP, w której po ukończeniu nowicjatu odbył studia filozoficzno-teologiczne we Włocławku i Płocku. Dnia 5 IX 1837 złożył profesję uroczystą, a 4 IX 1840 przyjął święcenia kapłańskie. Był lektorem filozofii w Żurominie (1846–1847) i we Włocławku (1847–1848) oraz kaznodzieją w Węgrowie (1848–1850). Potem uczył teologii w Płocku (1848–1854), a następnie został także gwardianem (1854–1858). W zarządzie prowincji sprawował urząd definitora (1855–1858), prowincjała (1858–1861) i kustosa (zastępcy prowincjała) (1861–1864). Kasata klasztorów w Królestwie Polskim przeprowadzona w listopadzie 1864 r. zastała go na urzędzie gwardiana w Płocku, skąd przybył wraz z innymi zakonnikami do klasztoru etatowego we Włocławku. W maju 1866 na mocy decyzji bp. M. Marszewskiego został wikariuszem parafii Sulejów, a w 1869 administratorem parafii Witów. W roku następnym sekularyzował się do diecezji kujawsko-kaliskiej. Zmarł 13 XII 1893 r. w Witowie. – R. Prejs, *Słownik biograficzny...*, dz. cyt., s. 363; A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 537; Arch. Gen. OFM w Rzymie, sygn. C. 7, Relationes Provinciarum Poloniae, 1862, n. 101, 114–116, 118; sygn. Sk/473, Polonia Maior et Minor (1815–1889), n. 451–463; Arch. Prow. Franc.-Reformatów w Krakowie, Acta Conventus Vegroviensis (1760–1861), s. 227; Akta kapituły i kongregacji Pruskiej Prowincji Reformatorów pw. Wniebowzięcia NMP (1846–1855, 1858–1861); Liber actorum in Conventu Vladislaviensi (1760–1860), s. 271, 285.

³⁴ Nazwisko przekręcone, poprawnie: Szaniawski Franciszek, w zakonie Romuald (1803–1873) urodził się 3 IX 1803 w Janowie Podlaskim. Wychowywał się przy rodzicach w Białej Podlaskiej, gdzie ukończył 4 klasy szkoły. Dnia 9 II 1822 r. wstąpił w Węgrowie do Pruskiej Prowincji Reformatorów pw. Wniebowzięcia NMP, w której po roku złożył śluby czasowe, a już 24 V 1823 profesję uroczystą. W l. 1823–1825 odbył studia retoryki w Żarębach Kościelnych, filozofii i historii Kościoła we Włocławku (1825–1827), a teologii w Płocku (1827–1829). Świę-

cenia kapłańskie przyjął dnia 24 V 1827 r. Kolejno pracował we Włocławku jako kaznodzieja katedralny (1832–1834, 1836–1838) i gwardian (1840–1842), przełożony klasztoru w Pułtusku (1838–1840, 1842–1843), gwardian w Płocku (1843–1845), magister nowicjatu w Siennicy (1845–1846, 1848–1854) i gwardian w Białej Podlaskiej (1846–1847). W zarządzie prowincji trzykrotnie był definityorem (1840–1843, 1849–1852, 1861–1864), prowincjałem (1852–1855) i kustoszem (1855–1858). W l. 1854–1866 mieszkał we Włocławku, pełniąc obowiązki prefekta studiów i szkoły elementarnej dla świeckich. Dnia 4 VII 1866 został mianowany kapelanem i spowiednikiem dominikanek w Piotrkowie, a od 31 VII t. r. także mariawitek. W 1869 wraz z zakonnicami przeniósł się do klasztoru pobernardyńskiego w Świętej Annie pod Przyrowem, gdzie zakończył życie 24 II 1873 r. – R. Prejs, *Słownik biograficzny...*, dz. cyt., s. 359; A.J. Szteinke, *Kościół Wszystkich Świętych...*, poz. cyt., s. 56; Arch. Archid. w Łodzi, Zespół – Konsystorz Foralny Piotrkowski, sygn. 33, Akta dotyczące się list imiennych duchowieństwa [1866–1868], Lista osób duchowieństwa [...] w mieście Piotrkowie, s. 137; Curriculum vitae o. Romualda Szaniawskiego, s. 174–175; Akta Dekanatu Piotrkowskiego, sygn. 97, Piotrków, Romuald Szaniawski (1866); Arch. Gen. OFM w Rzymie, sygn. C. 7, Relationes Provinciarum Poloniae, 1862, n. 100; sygn. Sk/473, Polonia Maior et Minor (1815–1889), n. 451–463; Arch. Prow. Franc.-Reformatów w Krakowie, Liber actorum in Conventu Vladislaviensi (1760–1860), s. 228, 242, 257, 267, 296–301.

³⁵ Osoba bliżej nie znana

³⁶ Osoba bliżej nie znana

³⁷ Osoba bliżej nie znana

³⁸ Imię zniekształcone, powinno być Romuald (w zakonie), ze chrztu Aleksander Makarewicz (1830–1863). Urodził się 28 I 1830 r. we wsi i parafii Błogosławieństwo w diecezji augustowskiej. Dnia 1 VII 1850 wstąpił do Pruskiej Prowincji Reformatów pw. Wniebowzięcia NMP, gdzie po roku złożył śluby czasowe, a następnie studiował gramatykę w Białej Podlaskiej (1851–1852) i w Węgrowie (1852–1853), historię Kościoła i wymowę w Żurominie (1853–1854), filozofię we Włocławku (1854–1856) oraz teologię w Płocku (1856–1859). Przeniesiony w 1859 do Włocławka pełnił do 1861 obowiązki kaznodziei i misjonarza ludowego, które kontynuował w Pułtusku (1861–1862). W połowie 1862 powierzono mu funkcję nauczyciela szkoły elementarnej dla świeckich prowadzonej przez zakon w Żurominie. Gdy w styczniu 1863 wybuchło powstanie, zgłosił się doń w charakterze kapelana. Zmarł 29 IV 1863 w szpitalu w Lipnie w wyniku ran odniesionych w potyczce w lasach w okolicy Sanktuarium Maryjnego w Skępem. Jego stróżowie bernardyni pochowali zmarłego na miejscowym cmentarzu. – P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 1, Sandomierz 1933, t. 2, s. 520–521, t. 3 s. 750; A.J. Szteinke, *Zaangażowanie patriotyczne męskich zakonów franciszkańskich w XIX wieku na przykładzie reformatów*, w: *Dzieło Świętego Franciszka z Asyżu. Projekcja w kulturze i duchowości polskiej XIX i XX wieku*, Warszawa 2004, s. 435, 444; Arch. Gen. OFM w Rzymie, sygn. C. 7, Relationes Provinciarum Poloniae, 1862, n.105, 117, 118; sygn. SK/473, Polonia Maior et Minor (1815–1889) n. 451–463; Arch. Prow. Franc.-Reformatów w Krakowie, Liber actorum in Conventu Vladislaviensi (1760–1860), s. 295–296, 300–301; Monologium mortuorum Patrum et Fratrum Ordinis Minorum S. P. N. Francisci Reformato- rum [...] conscriptum A. D. 1854; Protocolum Residentiae Pultoviensis (1852–1864), s. 93.

³⁹ Odręczne wpisy wyróżniono kursywą.

⁴⁰ A.J. Szteinke, *Sforski (Sworski) Narcyz Marcelin, w zakonie Ksawery*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, Włocławek 2004, s. 155–156.

⁴¹ Postać bliżej nie znana.

⁴² Postać bliżej nie znana.

⁴³ Postać bliżej nie znana.

⁴⁴ Postać bliżej nie znana.

⁴⁵ Postać bliżej nie znana.

⁴⁶ Wincenty Teofil Chościak Popiel (1825–1912) biskup kujawsko-kaliski w l. 1875–1883, późniejszy arcybiskup warszawski. – Zob. W. Kujawski, *Popiel Chościak Wincenty Teofil*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 3, Włocławek 2005, s. 134–136.

⁴⁷ Ks. Edward Pawłowski (1844–1912), sekretarz konsystorza włocławskiego w latach 1872–1881. – Zob. *S.p. ks. Edward Pawłowski*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 6(1912), s. 119–121.